

Др Марина МАТИЋ БОШКОВИЋ¹

Др Јелена КОСТИЋ²

КУЋНИ ЗАТВОР: ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ³

Апстракт. *Примена алтернативних санкција, односно алтернатива извршења кривичне санкције, у које спада и кућни затвор (са или без електронског надзора) има позитивна дејства како на ресоцијализацију извршилаца кривичних дела, тако и на смањење притиска на установе за извршење заводских санкција. Ова врста извршења кривичне санкције може се изрећи искључиво извршиоцима лакших кривичних дела, што омогућава да извршилац настави са радом, школовањем и другим активностима које могу утицати превентивно у погледу поновног извршења кривичног дела. Осим тога, она се никада не изриче вишеструким повратницима. Позитивне ефекте казна кућног затвора може да оствари нпр. код извршилаца кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја. Међутим, код неких кривичних дела, као што је нпр. насиље у породици због њеног садржаја, природе кривичног дела и односа према жртвама није могућа њена практична примена. У раду ауторке анализирају примену казне кућног затвора у Србији, с обзиром да је то најчешће изрицана алтернативна санкција у пракси националних судова. Међутим, и даље се уочавају извесни проблеми у њеној примени. Они су условљени различитим чиниоцима, а чије деловање онемогућава или отежава њено извршење. У циљу указивања на проблеме који постоје у пракси и давања препорука за унапређење имплементације законских одредби којима је прописана казна затвора, ауторке у свом раду поред националних прописа и међународних правних аката, анализирају и истраживања садржана у Извештајима о примени алтернативних санкција из 2017. и 2018. године.*

Кључне речи: *кућни затвор, електронски надзор, практична примена, унапређење*

Увод

Како би се смањио притисак на установе за извршење заводских санкција и спречио рецидивизам Србија је увела могућност да се казна затвора извршава у просто-

¹ Научни сарадник Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд (maticmari-na77@yahoo.com)

² Научни сарадник Институт за упоредно право, Београд (j.kostic@iup.rs)

³ Текст је резултат рада на пројектима "Криминал у Србији": феноменологија, ризици и могућности социјалне интервенције" (број 47011), кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а спроводи Институт за криминолошка и социолошка истраживања и научно-истраживачког пројекта "Српско и европско право: упоређивање и усаглашавање" (број 179031), кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а спроводи Институт за упоредно право.

ријама у којима осуђени станује (тзв. кућни затвор), са или без примене електронског надзора.

Велики број међународних стандарда о алтернативним санкцијама односи се и на казну кућног затвора. Тако у складу са Токијским правилима⁴, тачка 8.1, правосудни орган власти приликом доношења пресуде и изрицања казне кућног затвора, треба да узме у обзир потребе преступника за преваспитањем, док се у тачки 10.3 истиче да се најбоља врста надзора и третмана утврђује у сваком појединачном случају како би се помогло преступнику да се суочи са својим преступом. Такође, Препорука Савета Европе из 2000. године о побољшању извршења европских правила о санкцијама и мерама везаним за јавни интерес⁵ наводи кућни затвор у својој листи препоручених санкција у јавном интересу, али и истиче да ће "кућни затвор и електронски надзор без социјалне помоћи довести до кршења Европских правила".

У Препоруци Савета Министара државама чланицама о европским правилима о санкцијама и мерама везаним за јавни интерес⁶ из 2017. године наводи се да је приликом изрицања и примене санкција и мера у јавном интересу потребно водити рачуна о развијању индивидуалног осећаја одговорности за заједницу. Стога, санкције и мере у јавном интересу морају допринети личном и социјалном развоју извршиоца кривичног дела.

Казна кућног затвора омогућава већу укљученост заједнице у извршење санкције, што представља додатну подршку реинтеграцији осуђеног лица. У многим упоредним решењима организације цивилног друштва пружају подршку осуђеним лицима у процесу реинтеграције зато што су флексибилне и иновативне у приступу. У Србији постоји значајан број организација цивилног друштва које пружају подршку осуђеним лицима, међутим питање одрживости њихове подршке, финансирања услуга и контрола квалитета рада представљају изазове које је потребно отклонити пре њиховог системског и свеобухватног укључивања у процес реинтергације.

Стратешки, нормативни и институционални оквир

Реформа система извршења кривичних санкција, као део шире реформе правосуђа, спроводи се у Србији већ две деценије. Захваљујући многобројним реформским активностима систем извршења кривичних санкција значајно је измењен од 2001. године до данас. Системски приступ реформама започео је доношењем Стратегије 2005. године и Закона о извршењу кривичних⁷ санкција, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године. Циљ доношења Закона је усаглашавање нормативног оквира са међународним стандардима. Њим је успостављен модеран темељ за реформу и увођење нових института, као што су Пробациона служба за извршење алтернативних санкција и могућност да се казна затвора, до годину дана, извршава у просторијама у којима осуђени станује са или без примене електронског надзора, као и мера забране напуштања стана која се може изрећи окривљеном. Као део шире реформе кривичног права, Србија је

⁴ Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману, А/Резол/45/110, 14. децембар 1990.

⁵ Препорука Рец (2000) 22.

⁶ Препорука Рец (2017) 3.

⁷ Службени гласник, бр. 85/2005, 72/2009 и 31/2011. Нови Закон о извршењу кривичних санкција усвојен је у Народној скупштини 2014. године, Службени гласник РС, бр. 55/2014, 35/2019.

2005. године донела нови Кривични законик⁸ и као новину увела алтернативне санкције прописане у члановима 43 - 52.

У периоду од 2001. до 2010. године један од највећих изазова у систему извршења кривичних санкција представља скоро двоструко повећање затворске популације, што је имало за последицу преоптерећеност смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција. У 2010. години број лица лишених слободe износио је 11.000, али у наредној декади захваљујући нормативним интервенцијама број лица које се налазе на издржавању казне затвора остаје стабилан.⁹ Проблем преоптерећености усмерио је даље реформске процесе, тако да је 2010. године донета Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији до 2015. године. Стратегијом су препознате алтернативне санкције и мере, условни отпуст, и повереничка служба као институти који би требало да допринесу смањењу преоптерећености у затворима. Према подацима Управе за извршење кривичних санкција Стратегија је дала резултате и пренасељеност се своди на прихватљиве оквире, тако што је густина насељености у затворима смањена са 172,3 у 2010. на 110,1 у 2015. години.¹⁰

Оквир за даљи наставак реформи представља Стратегија развоја система извршења кривичних санкција за период 2013-2020. Иако је у питању трећи стратешки документ о систему извршења кривичних санкција, фокус је и даље на измени нормативног оквира, а не процесима и пракси. Тако је 2014. године донет посебан Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера,¹¹ којим је прописана примена и извршење алтернативних санкција. Исте године донет је и нови Закон о извршењу кривичних санкција¹² којим је уведен судија за извршење у нормативни оквир.

Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера (члан 20) и Правилником о начину извршења ванзаводских санкција и мера¹³ регулисано је издржавање казне затвора у просторијама у којима осуђени станује. Чланом 45. став 5. Кривичног законика предвиђено је да ако се учиниоцу кривичног дела изрекне казна затвора до једне године, суд може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања.¹⁴

Када суд донесе одлуку којом се одређује да се казна затвора изврши у складу са чланом 45. став 5. Кривичног законика, одлука се доставља надлежној организационој јединици Управе за извршење кривичних санкција. Осуђени коме је одређено извршење казне затвора у просторијама у којима станује, не сме напуштати те просторије.

⁸ Кривични законик Србије усвојен је у септембру 2005. године, а ступио је на снагу 1. јануара 2006. Службени гласник РС, бр. 85/2005., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016.

⁹ Званична статистика Управе за извршење кривичних санкција, Годишњи извештаји о раду.

¹⁰ Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији до 2020, Службени гласник РС, бр. 43/2017.

¹¹ Службени гласник РС, бр. 55/2014, 87/2018.

¹² Службени гласник РС, бр. 55/2014, 35/2019.

¹³ Службени гласник РС, бр. 55/2014.

¹⁴ М. Баленовић, М. Матић Бошковић, Алтернативне санкције: приручник за учеснике обуке за судије и јавне тужиоце, ГИЗ, 2014.

Законом су такстативно набројани разлози због којих може напуштати просторије, а у циљу ресоцијализације, реинтеграције или неких разлога хитности. Изузетно, може их напустити: ради пружања хитне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог домаћинства; ради редовног одласка на посао, уколико кривично дело за које је осуђен није у вези са радом; ради похађања наставе у току редовног школовања; због одласка на полагање испита; тешке и акутне болести, због одласка на редовне здравствене прегледе; због свог венчања, венчања крвног сродника или смрти блиског лица; због обавезе старања према члановима уже породице предвиђене законом; због сезонских пољопривредних радова, уколико се осуђени бави пољопривредом као сталном делатношћу. Одлуку о напуштању просторија у којима осуђени станује, доноси руководилац надлежне организационе јединице Управе за извршење кривичних санкција.

У случају да осуђени самовољно напусти просторије у којима станује у трајању од најмање 12 часова, или два пута у трајању од најмање шест часова, надлежна организациона јединица Управе о томе, без одлагања, обавештава суд.

Према осуђеном коме је одређено извршење казне затвора у просторијама у којима станује, могу се применити мере електронског надзора, које спроводи надлежна организациона јединица Управе за извршење кривичних санкција, у сарадњи са полицијом. Управа за извршење кривичних санкција је орган надлежан за организовање, спровођење и надзор над извршењем кривичних санкција, притвора, поступака социјалне реинтеграције и прихвата осуђених лица. Поред тога, Управа је надлежна за извршење ванзаводских санкција и мера преко Повереничке службе која је организациона јединица Управе. Положај и надлежности Повереничке службе уређени су Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера. Повереничка служба организована је територијално, тако што су образоване канцеларије за подручје територијалне надлежности једног вишег суда и сада постоји 25 повереничких канцеларија.

Међутим, административни капацитети Повереничке службе су скромни. У 25 повереничких канцеларија запослено је само 27 повереника са пуним радним временом и 36 васпитача који половину радног времена раде у казним установама, а половину у Повереничкој служби. Такође, 25 запослених у служби унутрашњег обезбеђења обучено је да инсталира опрему за електронски надзор.¹⁵

Имајући у виду број предмета у раду и број пренетих предмета из године у године,¹⁶ јасно је да је неопходно кадровско ојачавање Повереничке службе. Такође, Србија се налази међу државама са најмањим бројем повереника на 100.000 становника. Према подацима Годишње казнене статистике Савета Европе SPACE II из 2016. године просечан број пробационих службеника на 100.000 становника у европским државама износио је 5,8, док је у Србији тај број 1,5.

Поред изазова у кадровским капацитетима, Повереничка служба суочава се и са финансијским изазовима. Према подацима SPACE II из 2016. године, Пробациона служба у Србији имала је најнижи пријављени буџет (222.613 евра), што у великој мери утиче на организациону структуру и број запослених у Повереничкој служби. Такође, ограничен буџет онемогућава трансформацију службе и увођење иновација у пословању.

¹⁵ Подаци Управе за извршење кривичних санкција.

¹⁶ У 2018 Повереничка служба је имала 5.001 предмета у раду, од којих је 2.260 завшено.

Статистички показатељи

Извештаји о примени алтернативних санкција показују да се кућни затвор најчешће изриче за кривична дела угрожавање безбедности саобраћаја, имовинска кривична дела, дела са елементима насиља, злоупотребе опојних дрога и изазивање опште опасности.¹⁷ У складу са Кривичним закоником, она се не може изрећи лицу које је осуђено за кривично дело против брака и породице које живи са оштећеним у истом породичном домаћинству.¹⁸

Према постојећим подацима, извршење алтернативних санкција и мера не укључује третман, ни програме припремљене да унапреде социјално функционисање осуђеног и спрече да осуђени поново изврши кривично дело.¹⁹ Ово је посебно значајно када се говори о кућном затвору, са и без електронског надзора, јер је циљ извршења санкције у просторијама где осуђени живи, смањење притиска на затворе, али и спречавање "криминалне контаминације" и стигматизација осуђеног, што би се неизбежно догодило да се казна издржава у заводским условима.

Према стандардима Савета Европе алтернативне санкције би требало да се користе у комбинацији са интервенцијама чији је циљ рехабилитација, реинтеграција и ресоцијализација извршилаца кривичних дела.

Уколико би се упоредили бројеви лица на издржавању казне затвора са годишњом флукуацијом може се закључити да се већина лица налази на издржавању краткотрајних казни, до једне године.

Кретање укупног броја лишених слободе по категоријама током 2017. године

Лишени слободе	01.01. 2017.	Примљени 2017 ²⁰	Укупно	Отпуштени ²¹	Укупно - отпуштени	31.12. 2017.
Осуђени	7973	6271	14244	5995	8249	8081
Мере безбедности	489	771	1260	711	549	549
Притворени	1745	8345	10090	8474	1616	1616
Малолетнички затвор	19	7	26	6	20	20
Баспитна мера	199	70	269	77	192	192
Прекршајно кажњени	250	5537	5787	5397	390	349
Укупно	10675	21001	31676	20660	11016	10807

Извор: Управа за извршење заводских санкција, статистика за 2017

¹⁷ А. Спасојевић, Д. Јанковић и Н. Ковачевић, *Подрица примени алтернативних санкција и мера у Србији, Извештај и препоруке*, Мрежа одбора за људска права CHRIS, Ниш, 2018. стр. 89.

¹⁸ Члан 45. став 7. Кривичног законика.

¹⁹ А. Спасојевић, С. Арсенијевић, *Ефекти алтернативних санкција и мера из угла Повереничке службе*, Одбор за људска права Ваљево, 2017, стр. 35.

²⁰ Осим из премештаја.

²¹ Осим премештај у друге заводе.

Кућни затвор са и без електронског надзора је алтернативна санкција која се најчешће изриче у Србији. У току 2018. године, кућни затвор са и без електронског надзора представљао је 61% свих извршених алтернативних санкција и мера, односно 1.416 извршених казни кућног затвора у 2018. години.²² У питању је значајан број извршених санкција и неодговарајући систем њиховог извршења може да има суштински утицај на поврат и повећање затворске популације.

Табела 2. Статистички подаци о извршеним алтернативним санкцијама и мерама за 2018. годину

Врста санкције и мере	Број примљених предмета током 2018.	Број завршених санкција и мера до 31.12.2018.
Рад у јавном интересу у кривичном поступку	309	222
Рад у јавном интересу у прекршајном поступку	252	104
Условна осуда са заштитним надзором	22	7
Тужилачки опортунитет – друштвено корисни рад	85	32
Тужилачки опортунитет – обавеза психолошких саветовања	228	97
Условни отпуст уз кривично правне одредбе	21	30
Пост-пенални прихват	9	2
Мера забрана прилажења	62	21
"Кућни притвор" са електронским надзором	309	202
"Кућни притвор" без електронским надзором	120	127
"Кућни затвор" са електронским надзором	2301	693
"Кућни затвор" без електронским надзором	1249	723
"Маријин закон"	34	
Укупно	5001	2260

Извор: Пробациона служба, статистика за 2018.

Казна кућног затвора уведена је у национално законодавство као замена за краткотрајне казне затвора за које је потврђено да представљају један од главних узрока рецидивизма и преоптерећености смештајних капацитета у затворима, а што представља проблем чак и за најбогатије земље.²³ Поред тога, изрицањем кућног затвора, спречава се даље вршење кривичних дела, и омогућава социјална реинтеграција извршиоца.²⁴ Позитиван ефекат огледа се и у могућности настављања школовања, не прекидају се социјалне везе, а посебно не са породицом. То свакако може имати адекватан утицај

²² Табела 2.

²³ М. Канечев, "Новите алтернативни мерки во Кривичној законик на Република македонија", Македнска ревија за казнено право и криминологија, 2/06, Скопје, 2006, стр. 192.

²⁴ З. Грујић, Нове алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије, докторска дисертација, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2016. стр. 111

на ресоцијализацију извршиоца.²⁵ С обзиром да је стопа поврата у Србији висока потребно је предузети одговарајуће мере као што су програми третмана и пост-пенални прихват које би имале позитиван ефекат на смањење поврата и ресоцијализацију осуђеника.²⁶ Према проценама Београдског центра за људска права стопа поврата у Србији износи између 60 и 70%,²⁷ чиме се Србија налази међу државама са највишом стопом поврата.²⁸ И према подацима Управе за извршење кривичних санкција од 6.271 осуђених лица примљених на издржавање казне затвора у 2017. години, 2.579 су пенолошки повратници, а 1.366 су криминолошки повратници.

Упућивање осуђеног на издржавање казне затвора у просторијама у којима станује имало је позитивних ефеката на смањење пренасељености у затворима. Дугорочно гледано, позитивни ефекти се могу поништити уколико осуђени током издржавање казне кућног затвора не буде спроводио индивидуални програм и третман, јер непостојање програма повећава ризик од рецидивизма. Како би почетни позитивни ефекти кућног затвора били одрживи неопходно је комбиновати кућни затвор са програмима третмана у облику специјализованих програма за повећање функционисања осуђеног у заједници. Имајући у виду образовни профил повереника и њихово професионално искуство као службеника за третман у заводским установама, може се очекивати да би они могли да раде на програмима са осуђеним на казну кућног затвора. Потребно је уложити напоре у дизајнирање индивидуалних програма третмана намењених специфичним потребама и утврђеним ризицима током процене осуђеног (потреба наставка образовања, обуке, програми лечења од алкохолизма или других облика зависности, итд).

Закон не познаје могућност да повереници буду укључени у кривични поступак пре изрицања кривичне санкције и припремају извештај о личним приликама који би помогао судији у одлучивању о санкцији,²⁹ али чиме би се у значајној мери повећала делотворност програма и третмана. Извештаји би садржали све информације неопходне за избор одговарајућег програма третмана на самом почетку извршења казне кућног затвора. Увођењем извештаја нестала би потреба за проценом осуђеног у почетној фази извршења санкције или би се ово време значајно скратило чиме би се оставило више времена за третман и утицај на будуће понашање осуђеног. Од посебног значаја за доношење одлуке били би подаци о блиском социјалном окружењу, породичним прили-

²⁵ С. Попић, "Алтернативне кривичне санкције и мере за пунолетне учиниоце кривичних дела у Србији, *Организација правосуђа и ефикасност судске заштите (европски стандарди и стање у Србији)-кривичноправни аспект*, Златибор, 2018. стр. 217-218. Наведено према: В. Делибашић, "Забрана напуштања стана (кућни притвор), *Притвор и друге мере обезбеђења присуства окривљеног у кривичном поступку (међународни правни стандарди, регионална законодавства и примена)*, (ур. С. Бејатовић), Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2019. стр. 320.

²⁶ О томе и Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Војноиздавачки завод, Београд, 2010. 147-148.

²⁷ Н. Николић, Н. Николић, *Време је за другу шансу: Могућност за запошљавање бивших осуђеника – анализа и препоруке*, ОЕБС, Београдски центар за људска права, 2016.

²⁸ К. Butorovac, D. Gracin, N. Stanić, "The Challenges in reducing criminal recidivism", *Public security and public order*, 2017 (18), 115-131.

²⁹ Према Токијским правилима 7.1. извештај би требало да садржи социјалне податке о преступнику који су релевантни за раније преступе и преступе о којима се води поступак. Такође, извештај би требало да садржи информације од значаја за одлучивање у пресуди, треба да буде заснован на чињеницама, објективан, непристрасан, са јасно идентификованим ставовима, уколико их има.

кама и међусобним односима, односима у породици, економском и стамбеном статусу осуђеног лица, као и техничким условима за извршење санкције и слично. Постоје мишљења да би се на тај начин прејудиирала одлука суда, али према мишљењу појединих аутора суд као независан орган има право да одлучи које ће податке прикупити и које околности ће узети у обзир у поступку доношења одлуке.³⁰ Такав начин информисаног одлучивања суда није непознат у законодавству Србије. У породичним споровима суд врло често захтева мишљење Центра за социјални рад, а што није препознато као прејудиирање судске одлуке.

Изазови у извршењу санкције кућног затвора

Кућни затвор, због своје природе, омогућава већу укљученост заједнице у извршење ове алтернативне санкције. Јаке везе осуђеног са заједницом током извршења представљају додатан ниво подршке у реинтеграцији и мотивишу осуђеног да се мења. Најбољи резултати могу се остварити уколико се заједница укључи у програме третмана кроз подршку цивилног друштва. У Србији постоји значајан број организација цивилног друштва које имају искуства у раду са осуђеним, имају одговарајућа знања, иновативан приступ и могу бити значајан партнер у третману осуђених на казну кућног затвора. Управа и Повереничка служба би требало да институционализују сарадњу са овим организацијама како би се остварила корист за друштво и локалну заједницу.

Од кључног значаја за успешно извршење мере јесте и сарадња породице са повереником, а нарочито због сагласности за повезивање електронског уређаја са телефоном уколико је осуђеном лицу изречена мера кућног затвора са електронским надзором, а тај члан породице је и власник стана³¹

Упркос чињеници, што је кућни затвор најчешће изрицана алтернативна кривична санкција, и што је број пресуда у којима се она изриче све већи у пракси постоје изазови у њеном извршењу. Према истраживању спроведеном 2018. године, 72% повереника сматрају да је приликом извршења казне кућног затвора немогуће спроводити контролу коришћења интернета, телефона или посета. Према њиховом мишљењу у том случају би интернет могли користити са истог рачунара и чланови породице. Исто важи и за коришћење телефона. Међутим, што се тиче наведеног, као и контролисања посета, сарадња чланова породице са Повереником била би од значаја за адекватно извршење казне кућног затвора. Упркос томе, чини се да је несврхисходно изрицање забране коришћења телефона, с обзиром на чињеницу да га повереник позива телефоном како би контролисао извршење санкције кућног затвора. Стога би се и у тим ситуацијама коришћење телефона, могло сматрати кршењем забране коришћења телефона.³²

Неадекватни технички услови или недовољни ресурси повереничке службе отежавају обављање те делатности. Према истраживању утврђени проблеми за праћење извршења казне кућног затвора огледају се у следећем: окривљени нема фиксни телефон (забележено је чак у 67% случајева), немогућност чешћих теренских посета због недостатка службених возила, превелик обим посла, недостатак времена за обиласке, као и велика

³⁰ А. Спасојевић, Д. Јанковић и Н. Ковачевић, *Подршка примени алтернативних санкција и мера у Србији, Извештај и препоруке*, Оп. цит. стр. 109.

³¹ *Ibid.*, стр. 117.

³² *Ibid.* стр. 118. и 119.

удаљеност лица према којем се примењује мера (забележено је у 78%). Осим наведених проблема, спровођење санкције отежавају и личне особине окривљеног, као што су: ментални статус, зависност од дрога, као и непостојање подршке од стране породице окривљеног која би помагала у контроли спровођења извршења санкције.³³

Претходних година забележени су и други проблеми у извршењу мере. Тако се у извештају "Ефекти Алтернативних санкција и мера из угла Повереничке службе" из 2017. године наводи да је у ситуацијама када је изречен кућни затвор са електронским надзором, а лице није започело издржавање изречене санкције, па након расписане потернице буде пронађено и приведено од стране полиције након радног времена Повереника, не постоје техничке могућности да се монтира електронски уређај јер нпр. техничар из затвора није доступан након истека радног времена и није спроведена процедура која захтева састављање Појединачног програма поступања, а осуђено лице није добило одлуку из Управе Повереничке службе којом се обавештава о почетку извршења изречене санкције. Стога тада није могуће започети извршење санкције. Како се у Извештају наводи, у пракси се углавном дешава да се осуђено лице првог наредног радног дана добровољно јави Поверенику. Међутим, у ситуацијама када се не јави, Повереник нема информацију које су мере од стране полиције примењене према осуђеном и шта се у међувремену десило. Стога је оправдан став аутора Извештаја да не би смело у пракси да се деси да се осуђени лишава слободе ради омогућавања извршења судске одлуке.³⁴

Као проблем у примени мере кућног затвора, наводи се и ситуација када осуђено лице нема фиксни телефон, већ се уређај за електронски надзор инсталира путем мобилног телефона. У тим ситуацијама је немогуће извршавати меру кућног затвора, јер осуђено лице може бити било где уколико са собом понесе мобилни телефон. Могућност провере где се налази у том тренутку постоји приликом разговора са члановима породице који су у кући. У тим ситуацијама је евидентно да суд није водио рачуна приликом изрицања санкције осуђеном лицу.³⁵ Међутим, треба имати у виду напредак технологије и могућност праћења преко ГПС система на мобилним телефонима, а што захтева како додатна материјална средства, тако и унапређење техничких капацитета.

Када је у питању примена додатне мере која може бити изречена уз кућни затвор, као што је забрана коришћења интернета, телефона или посета осуђеном, Повереници истичу да не постоји могућност адекватне контроле примене такве мере. У тим ситуацијама се осуђени најчешће упозоре да не користе друштвене мреже јер им је забрањено коришћење интернета, а то је лако проверљиво. На тај начин се спречава комуникација осуђеног са лицима која могу имати утицај на даље вршење кривичних дела и рецидивизам извршиоца. Ипак, осуђени нису под сталном контролом Повереника. Стога је немогуће видети да ли је осуђени користио телефон или интернет, као ни ко му је долазио у посету. С друге стране, Повереник није у могућности због недостатка

³³ *Ibid.* стр. 119.

³⁴ А. Спасојевић, С. Арсенијевић, *Ефекти Алтернативних санкција и мера из угла Повереничке службе*, Оп. цит. стр. 20.

³⁵ *Ibid.* стр. 44.

службених возила, превеликог обима посла или велике удаљености осуђеног лица да обави ненајављену теренску посету.³⁶

Проблеми у вези са извршењем учени су како код кућног затвора без електронског надзора, тако и код извршења кућног затвора са електронским надзором. У првом случају велика подршка је делатност службеника полицијских станица (управа) који су на секторском раду и који могу повремено ненајављено да обиђу осуђене (уколико је могуће бар једном у току седмице). Повереници према подацима из извештаја углавном обилазе осуђене бар једном месечно, а по потреби и више пута. Путем телефона се углавном позивају на свакодневно на фиксни телефон, а постоји и могућност договора уколико живе у близини да долазе у канцеларију Повереника у термину предвиђеном за шетњу. Проблеми које Повереници наводе постоје када је у питању праћење осуђеног без електронског надзора. Међутим, с обзиром на чињеницу да осуђена лица знају да Повереничка служба ради ограничено време, у пракси се дешавало да након тог времена или викендом није велика могућност да неко из службе позове телефоном или дође у проверу на адресу становања. Због тога су се често произвољно кретала и удаљавала од места становања у том периоду.³⁷

Можда су управо наведени проблеми условили да када се узме у обзир укупна казнена политика судова у претходном периоду, број одлука у којима је изречена казна кућног затвора је веома симболичан. Код основних судова у Новом Саду, Ваљево, Шапцу и Зајечару је забележено потпуно одсуство казне кућног затвора. То значи да њена примена у пракси још увек није потпуна.³⁸

Поставља се питање у ситуацијама када суд изрекне казну кућног затвора, али не одреди да ли је у питању казна са електронским или без електронског надзора. Стога би у таквим ситуацијама требало применити начело "*In dubio pro rei*". Дакле у случају сумње која је казна изречена, примениће се она која је повољнија за окривљеног, тј. осуђеног. То је у конкретном случају кућни затвор без електронског надзора. Затим се, намеће питање шта се дешава у случају да се суд накнадно изјасни о томе. Тада би нпр. накнадно изјашњење дописом представљало ускраћивање права осуђеног лица да буде упознато са изменом санкције, а самим тим и право на правни лек. У својој пресуди је Врховни касациони суд се изјаснио да ће се у случају да правноснажном пресудом није одређено да ли ће се казна кућног затвора извршити са или без примена електронског надзора, о томе у складу са одредбом члана 20. став 4. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, решењем на основу одредбе члана 278. Законика о кривичном поступку изјашњава суд који је донео првостепену пресуду.³⁹

Имајући у виду да казна кућног затвора омогућава школовање извршиоца, одржавање односа са социјалном заједницом и породицом, њом се може адекватно утицати на ресоцијализацију и реинтеграцију извршиоца кривичног дела. Међутим, треба узети у обзир све околности приликом њеног изрицања. Пре свега социјално окружење извршиоца дела и спремност породице на сарадњу приликом њеног извршења.

³⁶ *Ibid.* стр. 45.

³⁷ *Ibid.* стр. 46.

³⁸ С. Бејатовић et al., *Казнена политика у Србији, Закон и пракса*, Министарство правде САД, Канцеларија за међународну правну помоћ у савршавању и професионалну обуку у правосудју, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2018. стр. 119.

³⁹ *Ibid.* стр. 57.

Закључак

Циљ извршења алтернативних санкција јесте примена третмана у циљу унапређења социјалне реинтеграције осуђеног лица, а самим тим и спречавање поновног извршења кривичног дела. То се односи и на кућни затвор, а који је према статистичким подацима и подацима из анализираних извештаја најчешће изрицана алтернативна санкција. Циљ њеног изрицања јесте извршење санкције у просторијама где осуђени живи, смањење притиска на затворе, као и спречавање криминалне контаминације. Међутим, према анализираним подацима, извршење кућног затвора не укључује третман нити програме припремљене да унапреде социјално функционисање осуђеног и спрече то лице да поново изврши кривично дело. Такав приступ је у складу са стандардима Савета Европе, а према којима би алтернативне санкције требало да се користе у комбинацији са мерама чији је циљ рехабилитација, реинтеграција и ресоцијализација извршилаца кривичних дела. Иако то није пракса националних судова, достављање извештаја Повереничке службе о чињеницама које би биле од значаја за изрицање мере кућног затвора унапредила би извршење наведене мере, а посебно када су у питању подаци о социјалној средини и породичним приликама извршиоца кривичног дела. Неадекватно породично о социјално окружење може подстицајно деловати на извршење нових кривичних дела. Прилично либералан систем постоји у погледу кућног затвора у Енглеској. Међутим, с обзиром на материјалне могућности постоји могућност праћења лица која се налазе на издржавању путем електронских уређаја, а што код нас тренутно није могуће. Због тога је потребно најпре унапредити постојеће капацитете пре свега у финансијском, а затим и у техничком смислу.

Осим недостатка третмана и програма, проблеми у извршењу санкције кућног затвора постоје како када је у питању њена примена без електронског надзора, тако и када је у питању њена примена уз електронски надзор. Наиме приликом изрицања казне затвора без електронског надзора не води се рачуна о могућности контроле кретања осуђеног лица. Често се дешава да не постоји могућност провере на терену због недостатка техничке природе. Наиме, у извештајима се истиче да не постоји адекватан број возила, запослених Повереника, да се они налазе на великој удаљености од Повереничких служби, као и да је оптерећеност послом не дозвољава честе промене.

Са друге стране догађа се да осуђеници немају телефон, тако да је немогуће извршити проверу телефонским путем. Управо је због таквих разлога некада неопходно извршити претходне провере, пре доношења одлуке о изрицању мере кућног затвора. То се такође односи и на изрицање санкције кућног затвора са електронским надзором. У тим ситуацијама је неопходно проверити да ли осуђено лице има телефон на који је могуће инсталирати тај уређај, затим ко је власник стана и да ли је он сагласан да се такав уређај инсталира. Забележени су и случајеви када је изречена наведена мера, а да лице не поседује фиксни телефон. Због тога је уређај било могуће инсталирати уз мобилни телефон, а што је доприносило злоупотребама од стране осуђених лица. Због тога би у наредном периоду требало унапредити техничке капацитете Повереничких служби у циљу омогућавања праћења локације преко ГПС система у тренутку када се осуђено лице јави на мобилни телефон.

Поред наведеног, проблеми у пракси су постојали и када је неко лице којем је изречена казна кућног затвора са електронским надзором, привредно на основу потернице након истека радног времена Повереника. Тада није било могуће ни благовремено инста-

лирати електронски уређај, као ни сачинити програм поступања према осуђеном лицу. Осим тога, иако су се осуђена лица у већини случајева првог наредног радног дана јављала Поверенику, присутан је оправдан страх шта ће се десити у ситуацијама када се осуђено лице не јави добровољно на издржавање казне. Свакако у тим ситуацијама не би било могуће задржавање осуђеног лица само ради омогућавања извршавања казне.

Проблеми у пракси постоје и када је осуђеном лицу изречена и нека додатна мера, као што је нрп. забрана коришћења интернета, телефона или забрана посета. У тим ситуацијама је такође веома тешко контролисати примену тих мера. Због тога је од кључног значаја за њено успешно спровођење сарадња са члановима породице који са осуђеним лицем живе у заједничком домаћинству. Управо због тога је од кључног значаја достављање извештаја Повереничке службе пре доношења одлуке суда о примени мере кућног затвора. На основу тога, би се могао донети став о оправданости и могућности примене такве мере. Осим тога, када је у питању изрицање мере забране коришћења телефона, њено изрицање је неприхватљиво са аспекта извршења казна кућног затвора. Наиме, уколико би коришћење телефона било забрањено, била би онемогућена и провера извршења мере кућног затвора. Због тога је целисходније забранити комуникацију са одређеним лицима и бројевима телефона.

У складу са наведеним, може се закључити да је неопходно унапредити услове како за изрицање, тако и за извршење мере кућног затвора. Од кључног значаја за успешност њеног извршења јесу подаци садржани у извештају Повереничке службе пре доношења одлуке од стране надлежног суда. С обзиром на чињеницу да и од спремности на сарадњу осуђеног лица зависи успех њене примене, подаци који се односе на његову личност, такође би били од великог значаја за доношење судске одлуке. Поред тога, технички услови у погледу примене надзора такође би могли да буду унапређени у наредном периоду. Међутим, чини се да је од кључне важности за ресоцијализацију и реинтеграцију извршиоца кривичног дела поред његове спремности на сарадњу и адекватан програм поступања који се сачињава од стране Повереничке службе. Због тога би осим наведеног, посебан акценат требало да буде на том сегменту извршења санкције кућног затвора.

Поред тога, требало би повећати број повереника у циљу унапређења капацитета Повереничке службе. С обзиром да је Србија међу државама са најмањим бројем повереника, потребно је повећати њихов број. На тај начин омогућило би се и адекватно праћење извршења како кућног затвора, тако и других алтернативних санкција. Осим тога, потребно је унапредити и материјалне ресурсе. Осим тога што се постојеће стање негативно одржава на организациону структуру и број запослених у Повереничкој служби, то онемогућава и унапређење техничких капацитета службе. Унапређењем постојећег стања омогућиће се и шира примена алтернативних санкција у које спада и казна кућног затвора.

Литература

1. Баленовић М., Матић Бошковић М., *Алтернативне санкције: приручник за учеснике обуке за судије и јавне тужиоце*, ГИЗ, 2014.
2. Бејатовић С. et al., *Казнена политика у Србији, Закон и пракса*, Министарство правде САД, Канцеларија за међународну правну помоћ усавршавању и професионалну обуку у правосудју, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2018.

3. Bergeron, J., *European Parliament Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, Report on prison systems and conditions*, 6 July 2017 (2015/2062(INI)), A8- 0251/2017.
4. Butorovac K., Gracin D., Stanić N., "The Challenges in reducing criminal recidivism", *Public security and public order*, 2017 (18), 115-131.
5. Грујић З., *Нове алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије*, докторска дисертација, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2016.
6. Делибашић В., "Забрана напуштања стана (кућни притвор)", *Притвор и друге мере обезбеђења присуства окривљеног у кривичном поступку (међународни правни стандарди, регионална законодавства и примена)*, (ур. С. Бејатовић), Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2019.
7. Zeleskov Djoric, J., Batricevic, A., Kuzmanovic M., *Probation in Europe Serbia*, СЕР, Confederation of European Probation, 2014, p.25.
8. Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера ("Службени гласник РС", бр. 55/2014, 87/2018).
9. Закон о извршењу кривичних санкција ("Службени гласник РС" бр. 55/2014, 35/2019).
10. Канечев М., "Новите алтернативни мерки во Кривичниот законик на Република Македонија", *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, 2/06, Скопје, 2006.
11. Кривични законик ("Службени гласник РС", бр. 85/2005., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016).
12. McNeill, F., "Scientific recommendations" in D. Flore, S. Bosly, A. Honhon and J. Maggio (eds), *Probation Measures and Alternative Sanctions in the European Union* (Cambridge, Intersentia), 2012.
13. Мрвић-Петровић Н., Ђорђевић Ђ., *Моћ и немоћ казне*, Војноиздавачки завод, Београд, 1998.
14. Мрвић-Петровић Н., "Алтернативне санкције и ново законодавство Републике Србије", *Темуда*, 1/2006. Београд, 55-59.
15. Мрвић-Петровић Н., *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Војноиздавачки завод, Београд, 2010.
16. Николић, Н., *Време је за другу шансу: Могућност за запошљавање бивших осуђеника – анализа и препоруке*, ОЕБС, Београдски центар за људска права, 2016.
17. Pitts, J.M.A, Griffin, O.H.G., Johnson, W.W., "Contemporary prison overcrowding: short-term fixes to a perpetual problem", *Contemporary Justice Review: Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice*, 17/ 2014, 124-139..
18. Правилник о начину извршења ванзаводских санкција и мера ("Службени гласник РС", бр. 55/2014).
19. Спасојевић А., Арсенијевић С., *Ефекти алтернативних санкција и мера из угла Повереничке службе*, Одбор за људска права Ваљево, 2017.
20. Спасојевић А., Јанковић Д. и Ковачевић Н., *Подрика примени алтернативних санкција и мера у Србији, Извештај и препоруке*, Мрежа одбора за људска права CHRIS, Ниш, 2018.
21. Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалног третману, А/Резол/45/110, 14. децембар 1990.
22. Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији до 2020 ("Службени гласник РС", бр. 43/2017).
23. UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Twenty-seventh session, 14–18 May 2018, Note by the Secretariat on world crime trends and emerging issues and responses in the field of crime prevention and criminal justice, 2018, E/CN.15/2018/10, 2018.
24. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990.
25. White paper on prison overcrowding, Council for Penological Co-operation (PC-CP), Document prepared by the Directorate General Human Rights and Rule of Law, Strasbourg, 24 September 2015.

* * *

Marina Matić BOŠKOVIĆ, Ph.D⁴⁰

Research Fellow

Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade

Jelena KOSTIĆ, Ph.D⁴¹

Research Fellow

Institute of Comparative Law, Belgrade

HOUSE ARREST EXPERIENCE IN IMPLEMENTATION⁴²

The implementation of alternative sanctions and alternatives to the enforcement of a criminal penalties, which include the house arrest (with or without the electron control) have a positive effects on the re-socialization of the criminal perpetrators as well as the reduction of number of prisoners. This type of execution of criminal sanction may be imposed only to perpetrators of minor offenses, which allows the perpetrator to continue with education and other activities that may prevent reoffending. Besides, it has never been imposed to multiple recidivist. Positive effects sentence of house arrest can achieve toward the specific group of the perpetrators, like those who committed crimes against public traffic safety. However, for some group of offences, such as, for example. domestic violence (because of its content, the nature of the crime and the treatment of victims) it is not possible its practical implementation. In this paper, the authors analyze the implementation of the sentence of house arrest in Serbia, given that this is the most common alternative sanctions imposed by national courts. However, some challenges exist in its implementation. They are caused by different factors that can impede or prevent its execution. To address the problems that exist in practice and provide recommendations for the improvement of the implementation of house arrest, the authors in the paper in addition to national legislation and international legal acts, analyze Reports on the implementation of alternative sanctions in 2017 and 2018.

Keywords: *house arrest, electronic monitoring, practical implementation, promotion*

⁴⁰ *maticmarina77@yahoo.com*

⁴¹ *j.kostic@iup.rs*

⁴² This paper is the result of work of the scientific research project: "Crime in Serbia": Phenomenology, Risks and Opportunities of Social intervention" (No. 47011), which is funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia, and implemented by the Institute for Criminological and Sociological Research and scientific research project "Serbian and European law: Comparison and Reconciliation" (No. 179031), which is funded by the Ministry of Education, Science and technological development of Republic of Serbia, and implemented by the Institute of Comparative law.